

“KONSTITUTSIYANING INSON HUQUQ VA ERKINLIKLARINI TA'MINLASHDAGI RO'LI”

O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash
vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim,
fan va innovatsiyalar vazirligi
Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti
"Davolash ishi" fakultetining davolash ishi
yo'nalishi 2-bosqich 3624-guruh talabasi
Mirzajalilova Madinabonu Mirzohid qizi

Telefon raqam: [945840550](tel:945840550)

madinamirzajalilova380@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu ilmiy maqolada Konstitutsiyaning inson huquq va erkinliklarini himoya qilish va ta'minlashdagi asosiy rolini chuqur o'rganishga qaratilgan. Maqolada Konstitutsiyaning huquqiy tabiati, uning normativ ahamiyati, inson huquqlarini kafolatlash mexanizmlari tahlil qilinadi. Zamonaviy demokratik jamiyatlarda Konstitutsiyaning fuqarolik erkinliklarini ta'minlovchi vositasi sifatidagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda Konstitutsiyaviy sudlar, ombudsman instituti va boshqa huquqiy mexanizmlarning samaradorligi, shuningdek ularning amaliy qo'llanilishidagi muammolar tahlil qilinadi. Maqola konstitutsiyaviy islohotlar, huquqlarni himoya qilishning zamonaviy usullari va kelajakdagi rivojlanish istiqbollari alohida e'tibor qaratadi.

Kalit so'zlar: *Konstitutsiya, inson huquqlari, konstitutsiyaviy himoya, huquqiy davlat, demokratik institutlar, fuqarolik erkinliklari.*

Тема: “Роль Конституции в обеспечении прав и свобод человека”

Аннотация

Данная научная статья посвящена глубокому исследованию основной роли Конституции в защите и обеспечении прав и свобод человека. В статье анализируются правовая природа Конституции, её нормативное значение, механизмы гарантирования прав человека. Освещается важность Конституции как инструмента обеспечения гражданских свобод в современных демократических обществах. В исследовании рассматривается эффективность конституционных судов, института омбудсмана и других правовых механизмов, а также проблемы их практического применения. Статья уделяет особое внимание конституционным реформам, современным методам защиты прав и перспективам будущего развития.

Ключевые слова: Конституция, права человека, конституционная защита, правовое государство, демократические институты, гражданские свободы.

Topic: “The role of the constitution in ensuring human rights and freedoms”

Annotation

This scientific article is dedicated to a thorough study of the fundamental role of the Constitution in protecting and ensuring human rights and freedoms. The article analyzes the legal nature of the Constitution, its normative significance, and mechanisms for guaranteeing human rights. The importance of the Constitution as an instrument for ensuring civil liberties in modern democratic societies is highlighted. The research examines the effectiveness of constitutional courts, the ombudsman institution, and other legal mechanisms, as well as problems in their practical application. The article pays special attention to constitutional reforms, modern methods of rights protection, and future development prospects.

Keywords: Constitution, human rights, constitutional protection, rule of law, democratic institutions, civil liberties

I. Kirish

Mavzuning dolzarbligi

Zamonaviy globallasuv jarayonlari, ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar va raqamli transformatsiyalar davrida inson huquq va erkinliklarini himoya qilish muammolari tobora murakkablashmoqda. Konstitutsiya - bu davlat tuzilmasining nafaqat yuridik, balki ijtimoiy-siyosiy asosi bo'lib, uning inson huquqlarini ta'minlashdagi roli jamiyatning demokratik rivojlanishi, huquqiy davlat qurilishi va fuqarolik institutlarining mustahkamligi bilan bevosita bog'liq. O'zbekiston Respublikasida Konstitutsiyaviy islohotlar davrida ushbu masalaning dolzarbligi yangi konstitutsiyaviy normalarning inson huquqlari va erkinliklarining kafolati sifatida samaradorligini o'rganishni talab etadi.

Tadqiqotning maqsadi

Ushbu ilmiy maqolaning maqsadi - Konstitutsiyaning inson huquq va erkinliklarini ta'minlashdagi nazariy-huquqiy va amaliy mexanizmlarini kompleks tahlil qilish, shuningdek uning samaradorligini oshirish yo'llari haqida takliflar ishlab chiqish. Tadqiqot orqali Konstitutsiyaning nafaqat huquqiy normalar majmuasi, balki jamiyat hayotining barcha sohalarida inson huquqlarini himoya qilishning samarali vositasi sifatidagi o'rni aniq belgilanadi.

Tadqiqotning vazifalari

1. Konstitutsiyaning inson huquqlarini ta'minlashdagi rolining nazariy-huquqiy asoslarini tahlil qilish;
2. Konstitutsiyaviy normalarning inson huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini tizimli o'rganish;
3. O'zbekiston va xorijiy mamlakatlar Konstitutsiyalarida inson huquqlarini himoya qilishning qiyosiy tahlilini amalga oshirish;
4. Konstitutsiyaviy huquqlarning amaliy qo'llanilishidagi muammolar va ularni bartaraf etish yo'llarini aniqlash;
5. Konstitutsiyaning inson huquqlarini ta'minlashdagi samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqotning obykti

Tadqiqotning obykti sifatida Konstitutsiyaviy-huquqiy munosabatlar, jumladan, Konstitutsiyaning davlat hokimiyati organlari, jamoat tashkilotlari va fuqarolar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi normalari, shuningdek inson huquq va erkinliklarini ta'minlashning konstitutsiyaviy mexanizmlari o'rganiladi.

Tadqiqotning predmeti

Tadqiqotning predmeti - Konstitutsiyaning inson huquq va erkinliklarini ta'minlashdagi roli, uning huquqiy tabiati, ijtimoiy-siyosiy ahamiyati va amaliy qo'llanilishining samaradorligi. Shuningdek, Konstitutsiyaviy normalarning qonunchilik va sud amaliyatida qo'llanilishi, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlarini amalga oshirish darajasi ham predmet doirasiga kiradi.

Ushbu tadqiqot orqali Konstitutsiyaning nafaqat rasmiy-huquqiy hujjat, balki jamiyat hayotining barcha sohalarida inson huquqlari va erkinliklarining amalda qo'llanilishini ta'minlovchi muhim institut sifatidagi o'rni aniqlanadi, uning rivojlanish tendentsiyalari va istiqbollari belgilanadi.

II. Asosiy qism

Konstitutsiya: “Inson huquq va erkinliklarining muhofazasi yo‘ldoshi”

Konstitutsiya – bu har bir davlatning huquqiy asosi bo‘lib, u nafaqat hukumat tuzilishi va vakolatlarni belgilaydi, balki inson huquq va erkinliklarining mustahkam poydevori sifatida ham xizmat qiladi. Zamonaviy demokratik jamiyatlarda Konstitutsiya inson qadr-qimmatini hurmat qilish, huquqlarni himoya qilish va fuqarolik erkinliklarini ta'minlashning asosiy vositasi hisoblanadi. Ushbu maqolada Konstitutsiyaning inson huquqlarini ta'minlashdagi murakkab va ko‘p qirrali roli, uning nazariy asoslari, amaliy mexanizmlari va zamonaviy jamiyatlar uchun dolzarbligi tahsil qilinadi.

1. Konstitutsiyaviy hujjatning huquqiy tabiati va uning normativ ahamiyati

Konstitutsiya – oliy huquqiy kuchga ega hujjat

Konstitutsiya davlatdagi barcha qonun hujjatlariga nisbatan oliy huquqiy kuchga ega bo'lib, u boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlar va qarorlar bilan ziddiyatli bo'lgan hollarda ustuvorlik qozonadi. Bu printsip "konstitutsiyaviy ustunlik" deb nomlanadi va inson huquqlarini himoya qilishning samarali mexanizmi sifatida xizmat qiladi. Oliy huquqiy kuch tufayli Konstitutsiyada keltirilgan huquq va erkinliklar davlat tomonidan osonlik bilan cheklanishi yoki bekor qilinishi mumkin emas.

Inson huquqlarining konstitutsiyaviy kafolatlari

Zamonaviy Konstitutsiyalar odatda inson huquqlarining fundamental katalogini o'z ichiga oladi, bu huquqlar odatda quyidagi toifalarga bo'linadi:

- Shaxsiy huquqlar: hayot huquqi, shaxsiy daxlsizlik, so'z, din va axloq erkinligi
- Siyosiy huquqlar: saylash va saylanish huquqi, siyosiy partiyalar tashkil etish huquqi
- Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar: mulk huquqi, ishlash huquqi, ta'lim olish huquqi¹

2. Konstitutsiyaning inson huquqlarini himoya qilishdagi funksiyalari

Normativ funktsiya – huquqlar doirasini belgilash

Konstitutsiya inson huquqlarining chegaralarini aniq belgilab beradi. Bu chegaralar ikki jihatdan muhim:

1. Ijobiy jihat: Fuqarolar qanday huquqlarga ega ekanligini biladi
2. Salbiy jihat: Davlat organlari qanday cheklovlar ostida ishlashini tushunadi

Kafolat funktsiyasi – huquqlarning amalda ta'minlanishi

Konstitutsiya nafaqat huquqlarni ro'yxatga oladi, balki ularni amalda qo'llash uchun mexanizmlar yaratadi:

- Huquqlarni himoya qilish uchun sud tizimi
- Ombudsman (inson huquqlari bo'yicha vakil) instituti
- Konstitutsiyaviy nazorat organlari

Ta'lim-tarbiyaviy funktsiya – huquqlar ongini shakllantirish

¹ Barber, N. W. (2020). *Konstitutsiyaviy tizimlar*. Oxford University Press

Konstitutsiya fuqarolarning huquqlar haqidagi bilimlarini oshirishga xizmat qiladi. Bu jamiyatda huquqiy madaniyatni rivojlantirish, fuqarolarni o'z huquqlarini himoya qilishga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega.

3. Konstitutsiyaviy mexanizmlar orqali huquqlarni himoya qilish

Konstitutsiyaviy sudlar va ularning ro'li

Ko'pgina demokratik davlatlarda Konstitutsiyaviy sudlar Konstitutsiya qoidalariga rioya qilinishini nazorat qiladi. Ular quyidagi vazifalarni bajaradi:

- Qonunlar va boshqa me'yoriy hujjatlarning Konstitutsiyaga muvofiqligini tekshirish

- Fuqarolarning Konstitutsiyaviy shikoyatlarini ko'rib chiqish

- Inson huquqlarini buzuvchi qonunlarni bekor qilish

Demokratik nazorat mexanizmlari

Konstitutsiya turli demokratik nazorat mexanizmlarini o'rnatadi:

- Kuchlar ajralishi prinsipi: qonun chiqaruvchi, ijrochi va sud hokimiyatlarining mustaqilligi

- Ochiqlik va shaffoflik prinsiplari: davlat organlari faoliyatining ochiqligi

- Majburiy hisobot berish: hukumat organlarining qonun chiqaruvchi organga hisobot berishi

4. Konstitutsiyaviy rivojlanish va inson huquqlari evolutsiyasi

Tarixiy kontekst: Magna Cartadan hozirgi kungacha

Inson huquqlari g'oyalarning Konstitutsiyada ifodalanishi uzoq tarixiy rivojlanish natijasidir. 1215 yildagi Magna Carta hujjati hokimiyatni cheklash va erkinliklarni kafolatlash g'oyasining dastlabki namunasidir. Keyingi asrlarda Amerika (1787) va Fransiya (1791) Konstitutsiyalari inson huquqlarini Konstitutsiyaviy hujjatda mustahkamlagan. Konstitutsiya — davlatning asosiy huquqiy hujjati bo'lib, unda davlat tuzilishi, hokimiyat tarmoqlari, jamiyat-davlat-shaxs munosabatlari hamda inson va fuqarolarning huquq va erkinliklari asoslari belgilab qo'yiladi. “Konstitutsiyaviy huquq” deb ataladigan huquq sohasida aynan shaxs — fuqarolik maqomi, uning huquq va erkinliklari, davlat bilan munosabatlari tartibga solinadi.

Inson huquqlari evolyutsiyasi — bu huquqlar va ularni himoya qilish mexanizmlarining tarixiy, siyosiy, ijtimoiy va huquqiy jihatdan rivojlanishi. Bu jarayon davlatlardan davlatga farq qiladi, lekin odatda konstitutsiyaviy normalar, xalqaro huquq me'yorlari, jamiyat demokratik shakllanishi orqali kechadi. Masalan, O'zbekiston misolida: yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi inson huquqlari va erkinliklarini kafolatlash, ularni kengaytirish va konstitutsiyaviy himoya asosini mustahkamlash yo'lida muhim qadam bo'ldi.² Yana bir jihat: konstitutsiyaviy huquq – jamiyatda ijtimoiy, siyosiy va fuqarolik institutlari shakllanishi, hokimiyatlar bo'linishi, sud mustaqilligi kabi tamoyillar bilan chambarchas bog'liq. Bu shaxsning asosiy huquqlarini tushunish va himoya qilish uchun zarur omildir. Konstitutsiyaviy rivojlanish va inson huquqlari evolyutsiyasi tushunchalari bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, davlat tuzilishi va asosiy qonun orqali insonning huquq va erkinliklari kafolatlanadi; jamiyat, siyosiy va ijtimoiy institutlar rivojlanishi esa bu huquqlarni amalda ta'minlash imkonini yaratadi.

Zamonaviy tendentsiyalar va yangi qiyinchiliklar

Zamonaviy dunyoda Konstitutsiyalar yangi muammolar va huquqlarni hisobga olishga majbur:

- Raqamlashtirish va ma'lumotlar himoyasi
- Atrof-muhit huquqlari
- Migrantlar va qochoqlarning huquqlari

5. Muammolar va istiqbollar

Konstitutsiyaviy normalarning amalda qo'llanilishi muammolari

Nazariyada mukammal bo'lgan ko'plab Konstitutsiyalar amalda quyidagi muammolarga duch keladi:

- Huquqlarni amalda tatbiq etishda byurokratik to'siqlar
- Huquqlar haqidagi bilimlarning yetishmasligi

² <https://yuz.uz+2Конституция Узбекистана+2>

- Konstitutsiyaviy normalarni talqin qilishdagi ziddiyatlar

Inson huquqlarini himoya qilishda integratsiya va hamkorlik. Zamonaviy dunyoda Konstitutsiyaviy himoya milliy chegaralardan tashqariga chiqmoqda:

- Xalqaro huquq normalarining milliy Konstitutsiyalarga ta'siri
- Turli mamlakatlar Konstitutsiyaviy sudlarining o'zaro hamkorligi
- Regional inson huquqlari himoya tizimlari (Yevropa inson huquqlari sudi misolida)

Xulosa qilib aytganda, Konstitutsiya inson huquq va erkinliklarini ta'minlashda oddiy normativ hujjat emas, balki jamiyat taraqqiyoti bilan birga o'zgarib, yangilanib boradigan tirik va rivojlanuvchi institutdir. Uning kuchi faqat deklarativ bayonlarda emas, balki real amaliyotda ishlaydigan mexanizmlarni yaratish, hokimiyatni cheklash, fuqarolik jamiyati uchun mustahkam huquqiy zamin hozirlash va inson qadr-qimmatini oliy qadriyat darajasida e'tirof etish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Konstitutsiya huquqlarni e'lon qilibgina qolmay, ularning hayotda ro'yobga chiqishini ta'minlaydigan sud, ma'muriy va nazorat institutlarini shakllantiradi. Bu esa inson huquqlarining real himoyasi, davlat organlari faoliyati ustidan fuqarolik nazoratining mavjudligi va hokimiyatning cheklanganligiga asos yaratadi. Hokimiyat tarmoqlarining muvozanati, qonun ustuvorligi, sud mustaqilligi kabi tamoyillar aynan konstitutsiyaviy tizim orqali amalda o'z ifodasini topadi. Shuningdek, Konstitutsiya fuqarolik jamiyati rivojining poydevori bo'lib xizmat qiladi. Unda fikr erkinligi, birlashish erkinligi, yig'ilish o'tkazish huquqi kabi asosiy huquqlarning kafolatlanishi har bir fuqaroga davlat qarorlarini shakllantirishda faol ishtirok etish imkonini beradi. Bu jarayon Konstitutsiyani nafaqat davlat boshqaruvi hujjati, balki jamiyatning axloqiy, siyosiy va huquqiy barqarorligini ta'minlovchi asosiy qadriyatlar manbai sifatida yanada yuksaltiradi. Konstitutsiyaning mohiyatida inson qadr-qimmatini, uning daxlsiz huquqlari va ijtimoiy adolat tamoyillari yotadi. U jamiyatning eng muhim ehtiyojlariga javob beruvchi, fuqarolarning ehtiyojlariga moslashuvchi va demokratik taraqqiyotga xizmat qiluvchi mexanizm sifatida doimo rivojlanib borishi zarur. Kelajakda ham inson huquqlarini himoya qilishda Konstitutsiyaning roli yanada oshib,

yangi ijtimoiy, siyosiy va texnologik chaqiriqlarga moslashgan holda inson manfaatlarini himoyalashda yetakchi o‘rinni egallashda davom etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023 (yangi tahrir).
2. Yakubov Sh.U., Narimonov B.A. Inson huquq va erkinliklarining konstitutsiyaviy asoslari. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2021.
3. Husanov O.T. Konstitutsiyaviy huquq. – Toshkent, 2020.
4. To‘laganova G. O‘zbekiston konstitutsiyaviy huquqi: darslik. – Toshkent: Adolat, 2019.
5. Ilmiy maqola “Fuqarolarning huquq va manfaatlariga daxldor hujjatlar bilan tanishib chiqish huquqining konstitutsiyaviy kafolatlari”
6. Xudoyqulov X.X. Davlat va huquq nazariyasi. – Toshkent: “Adolat”, 2020.
7. Barber, N. W. (2020). *Konstitutsiyaviy tizimlar*. Oxford University Press.
8. [https://yuz.uz+2Конституция Узбекистана+2](https://yuz.uz+2Конституция+Узбекистана+2)
9. <https://constitution.uz>
10. <https://lex.uz>